

राज्यात ३०० कोटी वृक्षारोपण मोहिम आणि इतर हरित पायाभूत सुविधा उपक्रमांचे नियोजन, अंमलबजावणी व सनियंत्रणासाठी “हरित महाराष्ट्र आयोग” (Green Maharashtra Commission) स्थापन करण्यास मान्यता देणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
महसूल व वन विभाग
शासन निर्णय क्रमांक: साववि-२०२५/प्र.क्र.११/वने-११
मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२
दिनांक : ०७ मे, २०२६

वाचा :-

१. महसूल व वन विभाग, शासन निर्णय क्र.साववि-२०१६/प्र.क्र.१३१/फ-११, दि.३१.०३.२०१६
२. महसूल व वन विभाग, शासन निर्णय क्र.साववि-२०१६/प्र.क्र.८०/फ-११, दि.१०.१०.२०१६
३. महसूल व वन विभाग, शासन निर्णय क्र.साववि-२०१६/प्र.क्र.८० (भाग-२)/फ-११, दि.२५.०७.२०१८
४. महसूल व वन विभाग, शासन निर्णय क्र.साववि-२०२५/प्र.क्र.२८/फ-११, दि.११.०६.२०२५

प्रस्तावना :-

राष्ट्रीय वन धोरण, १९८८ नुसार देशाच्या एकूण भौगोलिक क्षेत्रापैकी किमान ३३ टक्के क्षेत्र वनाच्छादित व वृक्षाच्छादित असणे अपेक्षित आहे. महाराष्ट्र राज्याचे सध्याचे वनाच्छादन व वृक्षाच्छादन अनुक्रमे १६.५३ टक्के व ४.७२ टक्के असे एकूण २१.२५ टक्के आहे. त्यामुळे राष्ट्रीय स्तरावरील उद्दिष्ट म्हणजे राज्याच्या एकूण क्षेत्राच्या ३३ टक्क्यापर्यंत वाढ करावयाची झाल्यास ११.७५ टक्के एवढी वाढ हरित आच्छादनात करावी लागणार आहे. सदर वृद्धी केल्यास राज्यामध्ये हवामान बदलाने होणाऱ्या विपरीत परिणामास आळा घालणे शक्य होईल, हरित आच्छादनामुळे जमिनीची धूप कमी होईल, पाणी वाहून जाण्यास प्रतिबंध होऊन पाणी जमिनीत मुरून, जलस्तरात वाढ होण्यास मदत होईल. ग्रामीण तसेच शहरी भागात रोजगार संधी निर्माण होतील.

वन विभागाकडून अंमलबजावणी करण्यात येत असलेल्या विविध योजनांमुळे राज्यातील वनाच्छादनात व वृक्षाच्छादनात टप्प्याटप्प्याने सुधारणा होत आहे. तथापि, वन विभागाकडील नवीन लागवडीयोग्य क्षेत्र मर्यादित असल्याने आणि वनक्षेत्रात फार मोठ्या प्रमाणावर वृक्ष लागवडीस मर्यादा असल्याने या प्रयत्नांना अधिक व्यापक स्वरूप देऊन वनक्षेत्राच्या बाहेरील उपलब्ध जमिनीकडे लक्ष केंद्रीत करून आणि शासनाच्या यंत्रणांसोबतच इतर विविध संस्थांच्या सक्रिय सहभागाद्वारे वनाच्छादन व वृक्षाच्छादन वाढीचे उद्दिष्ट साध्य करणे आवश्यक आहे. यामध्ये राज्यातील स्थानिक प्रजातींची वृक्ष लागवड करणे आवश्यक आहे. यासंदर्भात मा. मुख्यमंत्री महोदय यांच्या अध्यक्षतेखाली दिनांक

०२.०२.२०२६ रोजी बैठक आयोजित करण्यात आली होती. या बैठकीत स्थानिक प्रजातींना प्राधान्य देऊन डिजिटल व उपग्रह-आधारित नियंत्रण प्रणालीचा वापर करून, भूप्रदेश-आधारित परिसंस्था दृष्टिकोनातून (landscape-based ecosystem approach) संपूर्ण राज्यात मोठ्या प्रमाणावर वृक्षारोपण करून पर्यावरण समतोल साध्य करण्याची कार्यवाही करण्याचे निर्देश देण्यात आले होते.

सद्यस्थितीत, वृक्षारोपणाची उद्दिष्टे प्रामुख्याने विभागनिहाय किंवा योजनानिहाय स्तरावर निर्धारित केली जातात. त्यामुळे नियोजनामध्ये एकात्मिक (Integrated) दृष्टिकोनाचा अभाव, प्रजाती निवडीतील विसंगती, जतन व संवर्धनावर कमी भर, संनियंत्रणाचा अभाव व केवळ संख्यात्मक उद्दिष्टांवर भर इत्यादी उणीवा राहतात. सदर नियोजन व अंमलबजावणीची प्रक्रिया अधिक सक्षम आणि परिणामकारक करण्यासाठी खालील धोरणात्मक उपाययोजना करणे आवश्यक आहे:-

- १) राज्यात वृक्षारोपण मोहीम राबविण्यासाठी एक विशेष उद्देशीय स्वतंत्र संस्थात्मक यंत्रणा उभारणे.
- २) वृक्षारोपणाच्या केवळ संख्यात्मक लक्ष्याऐवजी, संपूर्ण भूदृश्य विकासावर आधारित वनीकरण संकल्पनेचा अवलंब करणे.
- ३) वृक्षारोपण नियोजनासाठी राज्य स्तरावर भौगोलिक माहिती प्रणालीवर (GIS) आधारित डिजिटल स्वरूपात जागेची माहिती (Land Bank) विकसित करणे.
- ४) विविध पारिस्थितिक क्षेत्रांनुसार (Eco-zones/Agro-climatic zones) अनुकूल अशा स्थानिक (Native) प्रजातींची निवड करण्यासाठी प्रमाणभूत कार्यपद्धती व निकष निश्चित करणे.
- ५) रोपवाटिकांचे सक्षमीकरण करून दर्जेदार रोपे व बियाणे पुरवठा साखळी अधिक सुदृढ करणे.
- ६) दीर्घकालीन जतन व संवर्धनसाठी अनुदानाची तरतूद:-
 - a. जिवंत रोपांची टक्केवारी (Survival Rate) अधिकाधिक सुनिश्चित करण्यासाठी १० वर्षे कालावधीसाठी जतन व संवर्धनासाठी आवश्यक निधीची तरतूद करणे.
 - b. संयुक्त वन व्यवस्थापन समिती (JFMC), सामुदायिक वन हक्क व्यवस्थापन समिती (CFRMC) इ. ग्राम स्तरावरील समित्यांमार्फत जतन व संवर्धन कामे करणे आणि त्यांना वृक्षारोपणाचे प्रमाण आणि प्रत्यक्ष जिवंत रोपांच्या टक्केवारीनुसार मासिक जतन व संवर्धन अनुदान वितरित करणे.
- ७) वृक्षारोपण अभियानाला बळकट करण्याच्या उद्देशाने राज्याच्या सार्वजनिक-खाजगी भागीदारी धोरण, २०२६ व CSR निधीचा आवश्यकतेनुसार वापर करणे.
- ८) वृक्षारोपण अभियानाचे परिणाम-आधारित मूल्यमापन करण्यासाठी त्रयस्थ यंत्रणांमार्फत तपासणी करणे (Third-party Verification), डिजिटल आणि उपग्रह-आधारित आधुनिक सनियंत्रण प्रणाली कार्यान्वित करणे.

उपरोक्त वस्तुस्थिती विचारात घेऊन, राज्यात सन २०४७ पर्यंत ३०० कोटी वृक्षारोपण मोहिम आणि इतर हरित पायाभूत सुविधा उपक्रमांचे नियोजन, अंमलबजावणी व सनियंत्रणासाठी "हरित महाराष्ट्र आयोग" (Green Maharashtra Commission) या नावाने एक विशेष उद्देशीय स्वतंत्र संस्थात्मक यंत्रणा स्थापन करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय:-

राष्ट्रीय वन धोरण, १९८८ नुसार राज्याचे वनाच्छादन व वृक्षाच्छादन सन २०४७ पर्यंत एकूण भौगोलिक क्षेत्राच्या ३३ टक्के पर्यंत वाढविण्याकरीता संपूर्ण राज्यात "३०० कोटी वृक्षारोपण अभियान (सन २०२६-२०४७)" राबविण्यासाठी तसेच विविध हरित उपक्रमांचे नियोजन, उपलब्ध जमीन, निधी आणि संसाधनांचे समन्वय करण्याकरीता "हरित महाराष्ट्र आयोग" (Green Maharashtra Commission) या नावाने एक विशेष उद्देशीय स्वतंत्र संस्थात्मक यंत्रणा स्थापन करण्यास याद्वारे शासन मान्यता प्रदान करण्यात येत आहे.

हा आयोग राज्यस्तरीय जीआयएस-आधारित (GIS-based) उपलब्ध जमिनीच्या माहितीचे संचयन करणे, विविध विभाग/यंत्रणांच्या माध्यमातून प्रत्यक्ष वृक्षलागवडी योग्य जमिनीची लँड बँक निश्चित करणे, स्थानिक पर्यावरणास अनुकूल अशा प्रजातींच्या निवडीसाठी वैज्ञानिक मार्गदर्शन उपलब्ध करून देणे, डिजिटल व उपग्रह-आधारित "मॉनिटरिंग, रिपोर्टिंग अँड व्हेरिफिकेशन" (MRV) प्रणाली स्थापित करणे आणि नियतकालिक मूल्यांकन व मूल्यमापन करणे इ. कार्ये पार पाडेल.

ही मोहिम "परिणाम आधारित अंमलबजावणी आराखड्याचा" (Outcome-oriented implementation framework) अवलंब करेल, ज्यामध्ये १० वर्षांच्या जतन व संवर्धनाची तरतूद असेल; जेणेकरून लागवड केलेल्या वृक्षांचे दीर्घकालीन अस्तित्व आणि वाढ सुनिश्चित होईल. या उपक्रमाद्वारे, विद्यमान संस्थात्मक क्षमतांचा लाभ घेऊन आणि आंतर-विभागीय समन्वय बळकट करून, राज्यातील हरित आच्छादनाची गुणवत्ता, शाश्वतता आणि पर्यावरणीय मूल्य लक्षणीयरित्या सुधारण्याचे शासनाचे ध्येय आहे.

२. "हरित महाराष्ट्र आयोगाची" (GMC) मुख्य कार्ये व घटक :-

- १) राज्यस्तरीय हरित मोहिम व संनियंत्रण : राज्यात ३०० कोटी वृक्षारोपणाचे उद्दिष्ट तसेच संबंधित पारिस्थितिकीय पुनरुज्जीवन साध्य करण्यासाठी व्यापक हरित मोहिमेची अंमलबजावणी व त्याचा वेळोवेळी आढावा घेऊन योजनेचे प्रभावी संनियंत्रण करेल.
- २) लोकसहभाग व संस्थात्मक मॉडेल्स : लोकसहभागातून (Community-led) तसेच शेतकरी उत्पादक संस्था (FPO) आधारित वृक्षारोपण नमुन्यांना प्रोत्साहन व चालना देईल.
- ३) तंत्रज्ञानाधारित संनियंत्रण (Digital MRV) : सर्व वृक्षारोपण क्षेत्रांचे १००% जिओ-टॅगिंग व रिमोट सेन्सिंगद्वारे उपग्रह-आधारित संनियंत्रण सुनिश्चित करेल. मोबाईल ॲप, वेब डॅशबोर्ड, Sentinel/Planet/NRSC आधारित time-series विश्लेषण, AI/ML द्वारे जिवंत रोपांची टक्केवारी मोजणी, जिल्हास्तरीय GIS प्रमाणीकरण कक्ष, त्रयस्थ यंत्रणांद्वारे तपासणी करेल.
- ४) जिवंत रोपांची टक्केवारी निकष : मोहिमेअंतर्गत "पाचव्या वर्षापर्यंत > ६०% जिवंत रोपांची टक्केवारी" हा किमान परिणाम निकष असेल. उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी परिमाणात्मक लागवडीपेक्षा जिवंत रोपांची टक्केवारी वाढविण्यावर भर देण्यात येईल.
- ५) कार्बन क्रेडिट व ट्री क्रेडिट यंत्रणा : कार्बन क्रेडिटची निर्मिती, नोंदणी व संकलनासाठी (Aggregation) सुलभ प्रक्रिया स्थापित करण्यात येईल. ट्री क्रेडिट धोरणाची प्रभावी अंमलबजावणी करून बांधकाम परवानग्या व औद्योगिक मंजूरी प्रक्रियेचे एकत्रीकरण करून तसेच संबंधित घटकांना वृक्षारोपण संबंधित प्रक्रिया सुलभ करून ट्री क्रेडिटसाठी सविस्तर निकष निश्चित करण्यात येतील.

- ६) **संस्थात्मक व्यवस्था व आर्थिक शाश्वतता** : आवश्यकतेनुसार Natural Asset Special Purpose Vehicle (SPV) स्थापन करून त्या माध्यमातून हरित क्षेत्रांची दीर्घकालीन शाश्वतता व आर्थिक व्यवहार्यता सुनिश्चित करेल. याकरीता पर्यावरण व वातावरणीय बदल विभागाने निश्चित कार्यप्रणालीचा वापर करेल.
- ७) **पारिस्थितिक क्षेत्रनिहाय नियोजन व प्रजाती निवड** : राज्यातील एकूण-९ कृषी-हवामान क्षेत्रे तसेच किनारपट्टीवरील कांदळवन, कोंकण, सह्याद्री, पश्चिम महाराष्ट्र, मराठवाडा, विदर्भ, खानदेश-सातपुडा, गवताळ व शुष्क प्रदेश अशा विविध परिसंस्थांचा विचार करून स्थानिक वृक्ष व वृक्षेतर प्रजातींची "Master List" तयार करेल. तसेच जिल्हानिहाय प्रजाती यादीचा वापर करण्यात येईल (Green Credit Gazette, MoEF&CC, २०२३ संदर्भ). मृदा, पर्जन्यमान व हवामानानुसार प्रजाती निवड करून एकप्रजातीय लागवड टाळून मिश्र प्रजाती व पर्यावरण पुनरुज्जीवन मॉडेल्स अवलंब करण्यात येईल. स्थानिक व देशी प्रजातींच्या संवर्धनासाठी रोपवाटिकांचा दर्जा सुधारण्यासाठी प्राधान्य देईल.
- ८) **लँड बँक, निकष व भौगोलिक लक्ष्य निर्धारण** : भारतीय वन सर्वेक्षण (FSI), वन विभाग, जमाबंदी आयुक्त, MRSAC, आदिवासी व कृषी विभाग यांच्या माहितीच्या आधारे वृक्षारोपण योग्य जमीन ओळखून लँड बँक तयार करण्यात येईल. बिगर-वन जमिनीसाठी माती खोली >३० सेमी व वृक्षाच्छादन <०.४, तसेच वन जमिनीसाठी canopy density <०.४ असलेल्या ऱ्हासग्रस्त क्षेत्रांचे निकष निश्चित करण्यात येतील व पोटखराब जमिनीचे सर्वे/गट क्रमांकानुसार वर्गीकरण करण्यात येईल. GIS आधारित निवडीसह संबंधित अधिकाऱ्यांमार्फत प्रत्यक्ष पडताळणी (Ground-truthing) केल्यानंतरच जमिनीचा लँड बँकमध्ये समावेश करण्यात येईल.
- ९) **जमीन उपलब्धता व वापर कार्यपद्धती** : जिल्हानिहाय उपलब्ध पडीक जमिनी सार्वजनिक बांधकाम, जलसंपदा व नगर विकास विभाग इ. विभागांना वृक्षारोपणासाठी उपलब्ध करून देणेबाबतची व्यवस्था निर्माण करेल / सुलभ कार्यपद्धती ठरवेल. शहरी भागालगतच्या वन व वनेतर उपलब्ध जमिनी वृक्षारोपणाकरिता संबंधित महानगरपालिकांना देण्याच्या अनुषंगाने जमिनीच्या वाटप व वापरासाठी कार्यपद्धती निश्चित करेल.
- १०) **Compensatory Afforestation Land Bank** : पायाभूत सुविधा प्रकल्पांमुळे वाढणारी पर्यायी वनीकरणाची गरज लक्षात घेऊन वनक्षेत्रालगत बिगर-वन जमिनी निश्चित करून स्वतंत्र Compensatory Afforestation Land Bank तयार करण्यासाठी वेगळ्याने योजना राबविण्यात येईल.
- ११) **रोपवाटिका, बियाणे व उत्पादन व्यवस्था** : विद्यमान रोपवाटिकांचे मूल्यमापन व क्षमता विस्तार करण्यात येईल. ग्रामपंचायत स्तरावर लहान रोपवाटिका व बियाणे संकलन केंद्रे स्थापन करण्यावर भर देण्यात येईल. त्याकरीता प्रमाणभूत कार्यपद्धती तयार करून ३ वर्षांची उत्पादन योजना तयार करण्यात येईल. तसेच खाजगी रोपवाटिकांना प्रोत्साहन देण्यासाठी Buy-Back Guarantee योजना वेगळ्याने तयार करण्यात येईल. सार्वजनिक-खाजगी भागिदारी धोरणांतर्गत निवडक शासकीय रोपवाटिकांमध्ये टिश्यू कल्चरद्वारे उच्च दर्जाची रोपनिर्मितीस चालना देण्यात येईल. दर्जेदार व सुदृढ रोपांच्या उपलब्धतेनुसार वृक्षारोपण करून जिवंत रोपांची अधिकाधिक टक्केवारी सुनिश्चित करण्यात येईल.
- १२) **योजना समन्वय व दीर्घकालीन देखभाल** : VB- G RAM G, CAMPA, कृषीवनीकरण, नागरी संस्था, बांबू विकास प्रकल्प इत्यादी योजनांमध्ये समन्वय साधून खड्डे, पाणी, तण नियंत्रण,

कुंपण यासाठी तसेच १० वर्षे जतन व संवर्धनासाठी निधी व प्रोत्साहने उपलब्ध करून देण्याबाबत कार्यवाही करेल.

१३) महसूल व वन विभाग, शासन निर्णय दि.२५.०७.२०१८ नुसार, सर्व प्रशासकीय विभागांनी त्यांच्या एकंदर अर्थसंकल्पीय तरतुदीपैकी “कार्यक्रमावरील खर्चामधून” ०.५% मर्यादेत निधी वृक्षारोपणाकरिता वापरणेबाबत प्रमाणभूत कार्यपद्धती सुनिश्चित करून त्यावर सनियंत्रण करेल.

१४) विशेष परिसंस्था व्यवस्थापन (Grasslands & Wetlands) : गवताळ प्रदेश व पाणथळ जागांमध्ये वृक्षारोपण टाळून नैसर्गिक परिसंस्थेचे पुनरुज्जीवन करण्यात येईल. वनघनता ०.४ पेक्षा कमी असलेल्या किंवा न्हास झालेल्या वनक्षेत्रांमध्ये नैसर्गिक पुनरुत्पादनाच्या प्रक्रियेत गवताळ क्षेत्रांच्या पुनर्स्थापनेला प्राधान्य देण्यात येईल. अशा क्षेत्रांचे मूल्यांकन कार्बन शोषण क्षमतेच्या आधारे करून त्यास समतुल्य वृक्षसंख्येमध्ये रूपांतरित करणे. तसेच वन वणव्यांच्या माध्यमातून दरवर्षी मोठ्या प्रमाणात होणाऱ्या कार्बन विसर्ग कमी करणेबाबत प्रोत्साहनपर व्यवस्था निर्माण करेल.

१५) नागरी हरित क्षेत्र विकास : अटल आनंदवन घन वन (मियावाकी) योजनेद्वारे नागरी भागात हरित क्षेत्र व वृक्षसंख्या वाढविण्यावर भर देण्यात येईल.

३. “हरित महाराष्ट्र आयोगाच्या” धोरणात्मक निर्णयांसाठी आणि मार्गदर्शनासाठी एक नियामक समिती असेल, तसेच वृक्षारोपण अभियानाच्या अंमलबजावणीसाठी विभागीय समन्वय सुनिश्चित करण्यासाठी एक कार्यकारी समिती असेल व सदर समिती अंतर्गत काही तांत्रिक कार्यगट कार्यरत असतील.

३.१ नियामक समितीची (Governing Council) रचना :-

पदनाम	आयोगातील पदाधिकारी
अध्यक्ष	मा. मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य
उपाध्यक्ष	मा. उपमुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य
सह-उपाध्यक्ष	मा. मंत्री (वने)
सह-उपाध्यक्ष	मा. मंत्री, पर्यावरण व वातावरणीय बदल
सह-उपाध्यक्ष	मा. मंत्री, कृषी
सह-उपाध्यक्ष	मा. मंत्री, रोजगार हमी योजना
सदस्य	मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, वित्त विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, नियोजन विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, महसूल विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, वन विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, पर्यावरण व वातावरणीय बदल विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, नियोजन (रोहयो) विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, वस्त्रोद्योग विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, कृषी विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, नगर विकास विभाग

सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, जलसंपदा विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, आदिवासी विकास विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, उद्योग विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, पर्यटन विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, ग्रामविकास विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, सार्वजनिक बांधकाम विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, शालेय शिक्षण विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, उच्च तंत्र व शिक्षण विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, सहकार विभाग
सदस्य सचिव	मा. मुख्यमंत्री यांचे मुख्य आर्थिक सल्लागार व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र परिवर्तन संस्था (मित्रा)

३.२ कार्यकारी परिषद (Executive Council) रचना :-

पदनाम	आयोगातील पदाधिकारी
अध्यक्ष	मा.मुख्यमंत्री यांचे मुख्य आर्थिक सल्लागार व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र परिवर्तन संस्था (मित्रा)
सह-अध्यक्ष	मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, वित्त विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, नियोजन विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, महसूल विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, नियोजन (रोहयो) विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, पर्यावरण व हवामान बदल विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, कृषी विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, नगर विकास विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, जलसंपदा विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, आदिवासी विकास विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, उद्योग विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, पर्यटन विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, ग्रामविकास विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, सार्वजनिक बांधकाम विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, शालेय शिक्षण विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, सहकार विभाग
सदस्य	अ.मु.स./प्र.स./सचिव, वस्त्रोद्योग विभाग
सदस्य	प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वनबल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर
सदस्य	प्रधान मुख्य वनसंरक्षक, सामाजिक वनीकरण, पुणे
सदस्य	महासंचालक, VB- G RAM G/ आयुक्त, मनरेगा

सदस्य	संचालक, महाराष्ट्र रिमोट सेन्सिंग ॲप्लिकेशन सेंटर (MRSAC)
सदस्य	मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र ग्राम सामाजिक परिवर्तन फाउंडेशन (MVSTF)
सदस्य सचिव	अपर मुख्य सचिव, वन विभाग

वृक्षलागवड मोहिमेशी संबंधित तांत्रिक संस्था, स्वयंसेवी संस्था (NGOs), स्थानिक स्वराज्य संस्थांचे (ULBs) मुख्य अधिकारी आणि उत्कृष्ट अभ्यासक यांना आवश्यकतेनुसार बैठकाकरिता आमंत्रित करण्यात येईल.

३.३ तांत्रिक कार्यगट (Technical Working Group) -

- १) लँड बँक व GIS
- २) प्रजाती निवड व वन वृक्षशास्त्र (Silviculture)
- ३) रोपवाटिका व बियाणे प्रणाली
- ४) 'मॉनिटरिंग, रिपोर्टिंग अँड व्हेरिफिकेशन' (MRV) व डिजिटल संनियंत्रण
- ५) योजना अभिसरण व वित्त
- ६) जन सहभाग व समुदाय आधारित संस्था (CBO) भागीदारी
- ७) पर्यावरणीय, सामाजिक व प्रशासन (Environmental, Social and Governance criteria) आराखडा विकसित व अंमलबजावणी करण्यासाठी सार्वजनिक-खाजगी भागीदारी (Public Private Partnership)

४. हरित महाराष्ट्र आयोगाची (GMC) संस्थात्मक संरचना:

- १) प्राधिकरणाचे सचिवालय (Secretariat) :- 'मित्रा' (MITRA - महाराष्ट्र इन्स्टिट्यूशन फॉर ट्रान्सफॉर्मेशन)
- २) समन्वयक विभाग (Nodal Department) :- वन विभाग
- ३) सहयोगी विभाग (Line Departments) :- पर्यावरण व वातावरणीय बदल विभाग, ग्रामविकास व पंचायत राज विभाग, महसूल विभाग, नियोजन विभाग (रोहयो प्रभाग) (VB-G RAM G), कृषी व फलोत्पादन विभाग, नगर विकास विभाग, उद्योग विभाग, जलसंपदा विभाग, मृद व जलसंधारण विभाग, शालेय शिक्षण विभाग, उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग, आदिवासी विकास विभाग, सार्वजनिक बांधकाम विभाग, पशु संवर्धन विभाग, सहकार विभाग, वस्त्रोद्योग विभाग (रेशीम संचालनालय), वैद्यकीय शिक्षण व औषधी प्रसाधन विभाग, पर्यटन विभाग इत्यादी सर्व संबंधित विभाग.
- ४) महाराष्ट्र परिवर्तन संस्था (मित्रा) व वन विभाग संयुक्तपणे सर्व सहयोगी विभाग / प्राधिकरणांशी खालील बाबींसाठी समन्वय साधतील:-

- १) मोहिमेसाठी एकात्मिक उद्दिष्टे निश्चित करणे,

- २) लँड-बँक व भौगोलिक लक्ष्य निर्धारण,
- ३) प्रजाती निवड व मॉडेल्स,
- ४) योजनांचे समन्वय व आर्थिक आराखडा,
- ५) डिजिटल/उपग्रह आधारित सनियंत्रण व MRV आराखडा,
- ६) दीर्घकालीन जतन व संवर्धन आणि प्रोत्साहन यंत्रणा.

५. सदर मोहिमेचे जिल्हास्तरावर नियोजन, समन्वय, अंमलबजावणी आणि सनियंत्रण करण्याकरीता जिल्हाधिकारी यांचे अध्यक्षतेखाली पुढीलप्रमाणे जिल्हास्तरीय संनियंत्रण समिती (DMC) गठीत करण्यात येत आहे :-

१.	जिल्हाधिकारी	अध्यक्ष
२.	मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हापरिषद	सह-अध्यक्ष
३.	आयुक्त महानगरपालिका / मुख्याधिकारी, नगरपालिका/ नगरपरिषद	सदस्य
४.	उप वनसंरक्षक (प्रादेशिक)	सदस्य
५.	उप जिल्हाधिकारी, रोहयो	सदस्य
६.	जिल्हा अधीक्षक भूमी अभिलेख	सदस्य
७.	जिल्हा नियोजन अधिकारी	सदस्य
८.	प्रकल्प अधिकारी, आदिवासी विकास	सदस्य
९.	जिल्हा कृषी अधिकारी	सदस्य
१०.	जिल्हा माहिती अधिकारी	सदस्य
११.	विभागीय वन अधिकारी, सामाजिक वनीकरण	सदस्य-सचिव

सदर जिल्हास्तरीय संनियंत्रण समितीची कार्यकक्षा पुढीलप्रमाणे राहिल -

- १) लँड बँक उपलब्धता निश्चित करणे - आयोगाच्या सल्ल्यानुसार जिल्ह्यातील लागवडीयोग्य सर्व शासकीय जमिनीची (महसूल, वन, नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्था (ULBs), जलसंपदा, इतर शासकीय संस्था) ओळख, पडताळणी व GIS आधारित नोंदणी करून लँड बँक तयार व नियमित अद्ययावत करणे.
- २) जमिनीची पात्रता व वर्गीकरण - जमिनीची माती, पर्जन्य, पाणी उपलब्धता, प्रवेशमार्ग, अतिक्रमण स्थिती इत्यादींच्या आधारे लागवडीस योग्यतेनुसार वर्गीकरण करणे व प्राधान्यक्रम ठरवणे.
- ३) वार्षिक/हंगामी नियोजन - मोहिमेच्या उद्दिष्टांनुसार वर्षनिहाय व हंगामनिहाय (मान्सून) लागवड आराखडा तयार करणे, लक्ष्य निश्चित करणे व विभागनिहाय वाटप करणे.
- ४) नमुने (मॉडेल) व प्रजाती निवड - स्थानिक हवामान व मृद प्रकारानुसार योग्य वृक्षप्रजाती व लागवड नमुने (सिंचित/बिगर सिंचित, कुंपणयुक्त/बिगर कुंपण) निश्चित करणे.
- ५) आर्थिक नियोजन व साधनसामग्री - मान्य प्रमाणभूत पद्धती/नमुनेनुसार खर्चाचे अंदाजपत्रक तयार करणे, निधीची उपलब्धता व वेळेवर वितरण सुनिश्चित करणे, रोपे, खत, पाणी, कुंपण इ. पुरवठ्याचे नियोजन करणे.

- ६) अंमलबजावणी समन्वय - वन, महसूल, ग्रामविकास, कृषी, ULB, जलसंपदा, इतर विभाग व स्थानिक संस्थांमध्ये समन्वय साधून मोहिमेची प्रभावी अंमलबजावणी करणे.
- ७) सार्वजनिक-खाजगी भागीदारी (PPP) व CSR सहभाग - सार्वजनिक-खाजगी भागीदारी (PPP) व CSR माध्यमातून भागीदारांची निवड, करार प्रक्रिया व कामांचे वाटप/निगराणी करणे.
- ८) परवानग्या व कायदेशीर बाबी - लागवडीसाठी आवश्यक परवानग्या, हक्क व अडचणींचे निराकरण करणे; अतिक्रमण/वादग्रस्त प्रकरणे सोडवण्यासाठी कार्यवाही करणे.
- ९) संरक्षण व जतन - लागवडीनंतर १० वर्षांपर्यंत जतन व संवर्धनाची जबाबदारी निश्चित करणे; कुंपण, देखभाल, तणनियंत्रण, पाणीपुरवठा यांची व्यवस्था करणे.
- १०) Monitoring, Reporting, Verification (MRV) - GIS/RS आधारित मॉनिटरिंग, जिओ-टॅगिंग, फोटो अपलोड, सर्वेक्षणाद्वारे जिवंत रोपांचे प्रमाण (survival rate) मोजणे; नियमित अहवाल सादर करणे.
- ११) गुणवत्ता नियंत्रण व ऑडिट - लागवडीची गुणवत्ता, प्रजातींची शुद्धता, अंतर/घनता, देखभाल यांचे तपासणी; त्रयस्थ यंत्रणामार्फत तपासणी/मूल्यांकन करणे.
- १२) प्रशिक्षण व जनजागृती - अधिकारी/कर्मचारी, ग्रामपंचायत, स्वयं-सहायता गट (SHG), स्वयंसेवी संस्था यांना प्रशिक्षण देणे; जनजागृती मोहिमा राबवणे.
- १३) जोखीम व्यवस्थापन - दुष्काळ, पूर, कीड/रोग, आग इत्यादी जोखमींसाठी प्रतिबंधात्मक व आपत्कालीन कृती आराखडा तयार करणे. विशेषतः वन वनव्याचे प्रमाण एकूण वनक्षेत्राच्या ५% पेक्षा कमी राहिल हे सुनिश्चित करणे.
- १४) आढावा व अहवाल - मासिक आढावा बैठक घेणे; प्रगती, अडचणी, सुधारणा व उपाय राज्य शासनास सादर करणे.

६. भौगोलिक व्याप्ती, अंमलबजावणीचे टप्पे व अपेक्षित फलनिष्पत्तीचे निर्देशक :-

- भौगोलिक व्याप्ती :- सदर अभियान संपूर्ण महाराष्ट्रासाठी लागू असेल; कार्यक्रमात समाविष्ट सर्व प्रशासकीय विभाग, राज्यस्तर, महसुली विभागस्तर, जिल्हा, तालुका व ग्रामपंचायत स्तरावर कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीसाठी त्यांच्या अधीनस्थ कार्यालयात उपलब्ध असलेल्या मनुष्यबळाचा वापर करण्यात येईल. लँड बँक व कृषी-हवामान अनुकूलतेनुसार जिल्हानिहाय/ तालुकानिहाय/ ग्रामपंचायतनिहाय लक्ष निश्चित करण्यात येतील.
- अंमलबजावणीचे विविध टप्पे :-

<p>टप्पा - I (तयारी:- ३० जून २०२६ पर्यंत)</p>	<p>अ) GIS लँड बँक व जिल्हानिहाय पात्र जमिनीचे निर्धारण; ब) क्षेत्र विभाजन/प्रजाती यादी अंतिम करणे; क) MRV प्रणाली व जिल्हा GIS पडताळणी कक्षांची रचना; ड) रोपवाटिका/बियाणे पुरवठा क्षमता योजना तयार करणे.</p>
---	--

टप्पा - II (संस्थात्मकीकरण :- एप्रिल-जून २०२६)	अ) दिनांक ०५ जून २०२६ (जागतिक पर्यावरण दिन) रोजी आयोगाची औपचारिक स्थापना करण्यात येईल; ब) योजनांचे एकत्रीकरण - परिणाम आधारित निधी प्रवाहासाठी आवश्यक मसुदा शासन मान्यतेसाठी सादर करणे.
टप्पा - III (अंमलबजावणी :- सन २०२६-२०४७)	विशिष्ट नमुन्यांनुसार वृक्षारोपण, स्थानिक प्रजाती, वृक्षाच्छादन (Tree Canopy Density), खर्चाची मानके व MRV एकत्रीकरणासह जिल्हानिहाय / भूप्रदेशनिहाय वार्षिक कृती योजनांची अंमलबजावणी; वृक्षारोपणाचे १० वर्षांपर्यंत जतन व संवर्धन करणे.

• अपेक्षित फलनिष्पत्तीचे निर्देशक :-

- १) वनीकरण क्षेत्र (हेक्टर), वृक्षांची संख्या, प्रजाती विविधता निर्देशांक, जिवंत रोपांची टक्केवारी, वृक्षाच्छादन (Tree Canopy Density), कार्बन साठा (अंदाजीत), भूजल पुनर्भरण/ मृदा- आर्द्रता निर्देशांक (स्थळनिहाय) इत्यादि.
- २) रोजगार निर्मिती (VB- G RAM G मधून), समुदाय सहभाग (JFMC/SHG/CFRMC/युवा), नागरी हरितीकरण क्षेत्रे, कालवे/नदीकाठ हरित पट्टा, रस्ता दुतर्फा हरित पट्टा इ. मध्ये वाढ.
- ३) नागरी क्षेत्रात दरडोई हरित क्षेत्रामध्ये (Per-Capita Green Cover) वाढ.

७. वृक्षारोपणाकरिता जागेची उपलब्धता (लँड बँक):-

अ.क्र.	जमिनीचा प्रकार	क्षेत्रफळ (चौ. किमी.)	टक्केवारी (%)
१.	शासकीय पोटखराबा जमीन	२९,००६.००	९.४३%
२.	पडीक जमीन (शासकीय व खाजगी)	३६,०७५.१५	११.७२%
३.	आरक्षित वनक्षेत्र (वनीकरणयोग्य)	११,६०२.२०	३.७७%
४.	संरक्षित वनक्षेत्र (वनीकरणयोग्य)	२,१२९.८०	०.६९%
५.	अवर्गीकृत वनजमीन	३०६.४०	०.१०%
६.	बिगर-वन क्षेत्रातील लागवडीयोग्य जमीन	१,६३,९५९.००	५३.२९%

(स्रोत: मित्रा यांच्या जीआयएस आधारित प्राथमिक सर्वेक्षणानुसार)

राज्यातील शासकीय "पोटखराब" जमीन सुमारे २९००६.०० चौ.कि.मी. (राज्याच्या एकूण क्षेत्राच्या ९.४३ %) आहे आणि कायदेशीर बाबी तपासून सर्वे/गट क्रमांकाच्या आधारे वर्गीकरण करून या जमिनीचे लागवड योग्य क्षेत्र "लँड बँक" मध्ये समाविष्ट करण्यात येईल.

- १) पडीक जमीन/निकृष्ट जमीन/ओसाड जमीन/हास पावलेले वन/इतर सार्वजनिक जमिनीचे GIS मॅपिंग करून प्रत्यक्ष लागवड योग्य जमिनीची लँड बँक तयार करण्यात यावे. शासकीय पोटखराब जमिनीचा वृक्ष लागवडीसाठी लँड बँक म्हणून समावेश करण्यासाठी संबंधित जिल्हाधिकारी यांचे ना-हरकत प्रमाणपत्र घेणे आवश्यक राहिल.

- २) लँड बँक तयार करताना महसूल नोंदी (७/१२ उतारा, गट क्रमांक), वन विभागाच्या नोंदी, MRSAC/RS डेटा, जलसंपदा (कालवे), रस्ते, नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्था अंतर्गत सार्वजनिक जमिनी तसेच विविध शासकीय संस्थांच्या जमिनींचा समावेश करण्यात यावा.
- ३) पाणथळ जागा/गवताळ प्रदेश/विशिष्ट जैवविविधता संवेदनशील क्षेत्रांमध्ये वृक्षारोपण न करता पर्यावरण-सुसंगत पुनरुज्जीवन (गवताळ प्रदेश पुनरुज्जीवन, पाणथळ जागा पुनरुज्जीवन) करण्यात यावे.
- ४) या उद्देशासाठी लँड बँक म्हणून निवडलेल्या जमिनी संबंधित विभागाच्या व हरित महाराष्ट्र आयोगाच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध करून दिल्या जातील. जमिनीचे व्यवस्थापन व वृक्ष लागवडीसाठी जबाबदार विभाग/संस्था/यंत्रणा निश्चित करण्यात येतील. संबंधित विभागांनी लँड बँकसाठी घोषित केलेल्या जमिनींवर झाडे लावण्यासाठी ना-हरकत प्रमाणपत्र आवश्यक राहणार नाही. तसेच लँड बँकमधील जागेचा वापर केवळ वृक्षलागवडीसाठी करण्यात यावा.

८. आर्थिक परिमाण व वित्तीय तरतूद :-

मोहिमेचे आर्थिक नियोजन (वृक्षारोपण, १० वर्षे जतन व संवर्धन, संरक्षण, सिंचन, कुंपण तसेच MRV पायाभूत सुविधा) हे लँड बँक व वृक्षारोपण नमुन्यांनुसार (मॉडेल) अंतिम करण्यात येईल. तथापि, प्रारंभिक अंदाजासाठी प्रतिनिधिक म्हणून ३ मी. X ३ मी. (१,१११ रोपे/हेक्टर) घनतेसाठी, महाराष्ट्र वन विभागाच्या “नमुना-५अ” मध्ये उपलब्ध मॉडेलनुसार ५ वर्षांच्या कार्यासाठी (वृक्षारोपण, जतन व संवर्धन, बिगर सिंचित व बिगर कुंपण) प्रति रोप सुमारे रु. ४३३/- इतका खर्च, तसेच सिंचन व कुंपणाचा समावेश असलेल्या “कुंपण व सिंचित नमुना-१ (सुधारित रोपवन नमुना)” नुसार प्रति रोप सुमारे रु. ७९५/- इतका खर्च गृहित धरण्यात आला आहे.

निधीचे संभाव्य स्रोत:-

अ.क्र.	निधीचे संभाव्य स्रोत
१.	जिल्हा नियोजन समिती निधी (DPC)
२.	राज्य योजना (वन विभागाच्या सामूहिक पातळीवर ठोस वनरोपण कार्यक्रम, रोपवाटिका व रोपनिर्मिती योजना, इको टास्क फोर्स बटालियन योजना व इतर विभागांच्या योजना)
३.	केंद्र पुरस्कृत योजना (MGNREGA/भविष्यातील VB- G RAM G, RKVY-Agroforestry, National Bamboo Mission, Green India Mission etc.)
४.	केंद्र योजना (नगर वन योजना)
५.	CAMPA/CAF, वन विकास महामंडळ (FDCM), बांबू बोर्ड (MBPF), कांदळवन कक्ष
६.	नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्था (ULBs) निधी
७.	CSR/सार्वजनिक-खाजगी भागिदारी (PPP)
८.	ग्रीन क्रेडिट्स/ कार्बन क्रेडिट इतर नाविन्यपूर्ण आर्थिक साधने
९.	ADB बांबू प्रकल्पांतर्गत संलग्न निधी

वाचा क्र.१ येथील महसूल व वन विभाग, शासन निर्णय दि.२५.०७.२०१८ नुसार, सर्व प्रशासकीय विभागांनी एकंदर अर्थसंकल्पीय तरतुदीपैकी कार्यक्रमावरील खर्चामधून ०.५% मर्यादेत वृक्ष लागवड व

संवर्धनासाठी निधी उपलब्ध करून देण्याची तरतूद आहे. सदर शासन निर्णयानुसार प्रत्येक विभागाच्या अर्थसंकल्पातील ०.५% च्या मर्यादेत निधीचा वापर करण्यासाठी, आयोग वन विभागाच्या समन्वयाने पुरेशी जमीन उपलब्ध करून देण्याचे सुनिश्चित करेल. संबंधित विभागांकडे सदर ०.५% च्या मर्यादेत निधीचा वापर करण्यासाठी स्वतंत्र वृक्षारोपण नमुना उपलब्ध नसल्याची बाब विचारात घेता, त्या विभागांसाठी सर्वसमावेशक वृक्षारोपण नमुना/अंदाजपत्रक सोबतच्या परिशिष्ट-२ नुसार आहे.

सदर योजनेतर्गत वृक्षारोपणांचे सर्वकक्ष निकष निश्चित करून सर्व विभाग व त्यांच्या अधिनस्त जिल्हास्तरीय कार्यालयांकडे उपलब्ध निधीचा प्रभावी वापर करण्याकरीता आवश्यक मार्गदर्शन हरित महाराष्ट्र आयोग उपलब्ध करून देईल.

९. शासकीय मदत / प्रोत्साहने (Incentives) :-

१) जिवंत रोपांच्या टक्केवारीवर आधारित प्रोत्साहने:- जिवंत रोपांची टक्केवारी, वृक्षाच्छादन (Tree Canopy Density) व संरक्षित क्षेत्रफळावर आधारित ग्रामपंचायती/नागरी संस्था/समुदाय-आधारित संस्थांना निधीपर प्रोत्साहने व मासिक/त्रैमासिक जतन व संवर्धन अनुदान प्रदान करण्याबाबत आयोग शासनास शिफारस करेल.

२) दुष्काळ वर्षामध्ये संरक्षण:- आवश्यकतेनुसार सिंचन/ टँकर/ ठिबक, कुंपण, अग्नि/वनवणवा नियंत्रण, चराई नियंत्रणासाठी विविध योजनांचे अभिसरण (Convergence) करण्यात यावे.

१०. कायदेशीर, नियमात्मक व धोरणात्मक बाबी :-

सदर अभियानाकरीता वन (संरक्षण) अधिनियम/नियम, १९८०, पर्यायी वनीकरण निधी (CAF) अधिनियम २०१६, संबंधित राज्य नियम, VB- G RAM G मार्गदर्शक तत्त्वे आणि शासकीय खरेदी/वित्तीय नियमांचे पालन करणे अनिवार्य राहिल. डिजिटल सनियंत्रणातील डेटा संरक्षण/सायबर सुरक्षा/प्रवेश नियंत्रणाबाबत राज्य IT धोरणानुसार उपाययोजना करण्यात येतील.

११. पर्यावरण, सामाजिक परिणाम व जोखीम व्यवस्थापन:-

- सकारात्मक परिणाम :- कार्बन शमन, जलसंधारण/भूजल पुनर्भरण, मृदा धूप नियंत्रण, सूक्ष्म-हवामान सुधारणा, जैवविविधता संरक्षण, शहरी तापमान वाढीचे न्यूनीकरण, रोजगार निर्मिती.
- सामाजिक घटकांचा समावेश :- SHG/आदिवासी/एक ग्राम समुदाय/युवा सहभाग वाढविणे; तक्रार निवारण यंत्रणा (GRM) व सामाजिक अंकेक्षण (सोशल ऑडिट)/त्रयस्थ यंत्रणेमार्फत मूल्यमापन.
- प्रमुख जोखीम व उपाययोजना :-
 - १) जिवंत रोपांची कमी टक्केवारी - १० वर्षे जतन व संवर्धनासाठी (सिंचन व संरक्षण) निधीची उपलब्धता करणे.
 - २) अयोग्य प्रजाती - क्षेत्रनिहाय स्थानिक प्रजाती यादी निश्चित करणे.
 - ३) जमीन हक्क / विवाद - महसूल नोंदीची पडताळणी.
 - ४) वणवे/चराई - अग्नि रेषा, पहारेदारी व समुदाय सहभाग.

- ५) माहितीची विश्वासाहता-उपग्रह आधारित, क्षेत्र पडताळणी व त्रयस्थ यंत्रणामार्फत तपासणी.
- ६) वन विभागावर वनवणवा प्रतिबंध करण्याची जबाबदारी असून संबंधित जिल्हाधिकारी व उप वनसंरक्षक (DCF) यांनी दरवर्षी वनवणवा प्रभावित क्षेत्र ५% पेक्षा कमी राहिल याची खात्री करणे. सदर मर्यादा ओलांडल्यास संबंधित जिल्ह्याचे वृक्षारोपणाचे लक्ष्य त्या तुलनेत वाढविणे.

१२. परस्पर विभागीय सल्लामसलत:-

मोहिमेची व्याप्ती बहु-क्षेत्रीय असल्याने, पर्यावरण व वातावरणीय बदल विभाग, ग्रामविकास व पंचायत राज विभाग, महसूल विभाग, नियोजन विभाग (रोहयो प्रभाग) (VB-G RAM G), कृषी व फलोत्पादन विभाग, नगर विकास विभाग, उद्योग विभाग, जलसंपदा विभाग, मृद व जलसंधारण विभाग, शालेय शिक्षण विभाग, उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग, आदिवासी विकास विभाग, सार्वजनिक बांधकाम विभाग, पशु संवर्धन विभाग, सहकार विभाग, वस्त्रोद्योग विभाग (रेशीम संचालनालय), वैद्यकीय शिक्षण व औषधी प्रसाधन विभाग, पर्यटन विभाग इत्यादी सर्व संबंधित विभागांशी सल्लामसलत करण्यात येईल. या मोहिमेची अंमलबजावणी बहु-क्षेत्रीय स्वरूपाची असल्याने, “मित्रा” (MITRA) व वन विभाग नोडल समन्वयक म्हणून कार्य करतील.

हरित महाराष्ट्र आयोग मोहिमेचा सर्वसमावेशक प्रकल्प अहवाल / धोरण दस्तऐवज (Project Document / Policy Framework) शासनास सादर करेल.

१३. सदर अभियानाकरिता सर्व संबंधित सहयोगी विभागांसाठी वृक्षारोपणाचे उद्दिष्ट हरित महाराष्ट्र आयोगामार्फत निश्चित करण्यात येईल.

१४. सदर मोहिमेअंतर्गत ज्या शासकीय जमिनी “लँड बँक” म्हणून घोषित करण्यात येतील, त्या जमिनींचा वापर भविष्यातील शासकीय प्रकल्पांसाठी पर्यायी वनीकरण (Compensatory Afforestation) जमिनी म्हणून करता येईल. त्यासाठी आवश्यक असलेली प्रमाणभूत कार्यपद्धती (SOP) स्वतंत्रपणे तयार करण्यात येईल.

१५. सदर मोहिमेअंतर्गत सार्वजनिक-खाजगी भागीदारी धोरण, २०२६ आणि CSR निधीचा आवश्यकतेनुसार पूर्णतः वापर करण्यात येईल.

१६. वृक्षारोपणाची जिवंत रोपांची टक्केवारी व पारिस्थितिक कार्यक्षमता निर्देशकांशी संलग्न परिणाम-आधारित सनियंत्रण व निधी वितरण आराखडा आयोगामार्फत तयार करण्यात येईल.

१७. सदर ३०० कोटी वृक्षारोपणाचे जमिनीचे प्रकार व यंत्रणानिहाय अंदाजित लक्ष्य परिशिष्ट-१ मध्ये नमुद केल्यानुसार असेल.

१८. सदर शासन निर्णय मा.मंत्रिमंडळाच्या दिनांक २९ एप्रिल, २०२६ रोजीच्या बैठकीत प्राप्त झालेल्या मान्यतेनुसार निर्गमित करण्यात येत आहे.

१९. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संगणक संकेतांक क्रमांक २०२६०५०७१४५३५९६३१९ असा आहे. हा शासन निर्णय डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(मिलिंद म्हैसकर)
अपर मुख्य सचिव (वने),
महसूल व वन विभाग

प्रत:-

१. मा. मुख्यमंत्री महोदय यांचे अपर मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
२. मा.उप मुख्यमंत्री (नगरविकास, गृहनिर्माण, सार्वजनिक बांधकाम (सार्वजनिक उपक्रम) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
३. मा.उप मुख्यमंत्री (राज्य उत्पादन शुल्क, क्रीडा व युवक कल्याण, अल्पसंख्याक विकास आणि औकाफ विभाग) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
४. मा. मंत्री (वने) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
५. मा. मंत्री, पर्यावरण व हवामान बदल यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
६. मा. मंत्री, कृषी यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
७. मा. मंत्री, रोजगार हमी योजना यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
८. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य यांचे स्वीय सहायक.
९. अपर मुख्य सचिव (वने) यांचे स्वीय सहाय्यक, महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
१०. अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव, सर्व प्रशासकीय विभाग यांचे स्वीय सहायक.
११. प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वनबल प्रमुख), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर.
१२. प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन्यजीव), महाराष्ट्र राज्य, नागपूर.
१३. प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (सामाजिक वनीकरण), पुणे.
१४. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र वनविकास महामंडळ, नागपूर.
१५. अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक तथा मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाकॅम्पा.
१६. अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (अर्थसंकल्प, नियोजन व विकास), नागपूर,
१७. अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (कांदळवन कक्ष), मुंबई.
१८. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र बांबू विकास बोर्ड, नागपूर.
१९. सर्व विभागीय आयुक्त
२०. संचालक, रेशीम संचलनालय, नागपूर
२१. सर्व मुख्य वनसंरक्षक/वनसंरक्षक (प्रादेशिक/वन्यजीव/सामाजिक वनीकरण)
२२. सर्व जिल्हाधिकारी.

परिशिष्ट-१

अ) यंत्रणानिहाय ३०० कोटी वृक्षारोपणाचे लक्ष्य :-

अ. क्र.	जमिनीचा प्रकार/यंत्रणा	क्षेत्र (हेक्टर)	विचारात घेण्यात आलेले क्षेत्र (हेक्टर)	अंदाजित लागवड (११११ प्रति हेक्टर) (कोटीमध्ये)
१	सरकारी पोटखराबा जमीन	२९,००,५५७	५,८०,१११ (२० टक्के)	६४.४५
२	खाजगी कमी दर्जाची जमीन (पडीक जमीन -सरकारी पोटखराबा)	३६,०७,५१५ - २९,००,५५७ = ७,०६,९५८	७,०६,९५८	७८.५५
३	नियोजित वनीकरण + वन वळतीकरणाचे प्रस्ताव (CA)	३८,०३९ + ३२,५१९ = ७०,५५८	७०,०००	७.७७
४	अवनत वनजमीन (लागवडीसाठी पात्र ११६०२ चौरस कि.मी.)	३,४८,०६६ (३०%)	३,४८,०६६	३८.६७
५	बांबू लागवड (प्रस्तावित ADB प्रकल्प)			५६.००
६	समुदाय नेतृत्वाखालील सहभाग			५५.००
	एकूण वृक्षारोपण लक्ष्य			३००.००

ब) सरकारी पोटखराबा जमिनीकरीता जिल्हानिहाय लक्ष्य :-

(क्षेत्र हेक्टर मध्ये)

अ. क्र.	जिल्हा	सरकारी पोटखराबा जमीन (हेक्टर)	लक्ष्य रकाना क्र.३ च्या २०%
१	२	३	४
१.	पालघर	२०२७५.१६	४०५५.००
२.	ठाणे	२००६४.४३	४०१२.९०
३.	सांगली	२६९४९.९८	५३९०.००
४.	कोल्हापूर	८३६६८.९१	१६७३३.८०
५.	सोलापूर	३१०१५.२६	६२०३.१०
६.	पुणे	१३३९३०.२६	२६७८६.१०
७.	यवतमाळ	१८६८५८.७७	३७३७१.८०
८.	बीड	३६१५८.९३	७२३१.८०
९.	नांदेड	१२०२६३.७४	२४०५२.७०
१०.	सातारा	१०९२१६.४९	२१८४३.३०
११.	छ. संभाजीनगर	१०९६९५.४३	२१९३९.१०
१२.	रायगड	७०४७०.९६	१४०९४.२०
१३.	चंद्रपूर	१६६३७७.६६	३३२७५.५०
१४.	बुलडाणा	८३३५२.१६	१६६७०.४०
१५.	नाशिक	२९८१४८.८३	५९६२९.८०
१६.	सिंधुदुर्ग	३८५४२.५५	७७०८.५०
१७.	अमरावती	४९९९४.४४	९९९८.९०
१८.	नागपूर	१४८५५७.८२	२९७११.६०
१९.	मुंबई उपनगर	४५६५.५०	९१३.१०

२०.	जालना	२८४४८.११	५६८९.६०
२१.	नंदुरबार	८०३९६.९१	१६०७९.४०
२२.	अहिल्यानगर	४२४२३.६९	८४८४.७०
२३.	हिंगोली	२९०७७.१४	५८१५.४०
२४.	धाराशिव	१२४५४.७४	२४९०.९०
२५.	वाशिम	२८०७४.३६	५६१४.९०
२६.	लातूर	६११८.६१	१२२३.७०
२७.	अकोला	२५७६५.३७	५१५३.१०
२८.	जळगाव	८८४१२.४२	१७६८२.५०
२९.	परभणी	१०२७९.८८	२०५६.००
३०.	धुळे	७५६१५.७१	१५१२३.१०
३१.	वर्धा	५२१६७.३१	१०४३३.५०
३२.	रत्नागिरी	७८६९.८१	१५७४.००
३३.	गडचिरोली	५६०५४२.०६	११२१०८.४०
३४.	भंडारा	७२५२७.१४	१४५०५.४०
३५.	गोंदिया	४२२७६.५०	८४५५.३०
एकूण		२९,००,५५७.०४	५,८०,१११.४०

क) वन विभागाचे वनवृत्तनिहाय लक्ष्य :-

(क्षेत्र हेक्टर मध्ये)

अ. क्र.	वनवृत्त	रोपवनायोग्य अवनत वनक्षेत्र	दरवर्षी वृक्षारोपण करावयाचे अंदाजित क्षेत्र (सन २०४७ पर्यंत)
१.	अमरावती	५४६९४.९०	२७३४.७५
२.	छत्रपती संभाजीनगर	२७८७९.२८	१३९३.९६
३.	चंद्रपूर	९३३२७.७६	४६६६.३९
४.	धुळे	१६५६३३.१२	८२८१.६६
५.	गडचिरोली	२२७९६१.१३	११३९८.०६
६.	कोल्हापूर	४२३६८.०८	२११८.४०
७.	नागपूर	१०९६४५.१७	५४८२.२६
८.	नाशिक	१४०११६.८२	७००५.८४
९.	पुणे	७७२८.७१	३८६.४४
१०.	ठाणे	२५२५३.२३	१२६२.६६
११.	यवतमाळ	५३७०५.८२	२६८५.२९
एकूण		९४८३१४.०४	४७४१५.७०

* सदर रोपवनायोग्य क्षेत्राची परिगणना सन २०१७ ते २०२५ दरम्यान झालेल्या वृक्षारोपण क्षेत्रे, २५ डिग्रीपेक्षा जास्त किंवा समतुल्य उतार असलेली क्षेत्रे, ३० सें.मी. पेक्षा कमी मातीची खोली असलेली क्षेत्रे व २ हेक्टरपेक्षा कमी क्षेत्रफळाच्या लहान तुकड्यांची क्षेत्रे वगळून करण्यात आली आहे.

** सदर वनवृत्तनिहाय उद्दिष्ट हे वनविभागाचे सर्व शाखांचे एकत्रित उद्दिष्ट असून विभागनिहाय उद्दिष्टांची निश्चिती संबंधीत मुख्य वनसंरक्षक/ वनसंरक्षक (प्रा.) हे करतील.

परिशिष्ट-२

अ) इतर विभागांसाठी वृक्षारोपण नमुना/अंदाजपत्रक

कुपण व सिंचित नमुना क्रमांक - १

(रोपवण नमुनामधील जल व मृद संधारणची कामे तसेच नैसर्गिक पुर्नउत्पत्ती वगळून इतर विभागामार्फत करावयाचे रोपवनाकरीता नमुना अंदाजपत्रक)
(अ.प्र.मु.व.सं (अ.नि. व वि.) म. रा. नागपूर यांचेकडील पत्र क्र. असं/कक्ष-४/रोहयो/प्र.क्र.१३/२६/ दिनांक १३/०५/२०२५ नुसार साहित्याचे दरात १.५ पटीने वाढ करून तसेच अधिसूचना क्रमांक क्र.ग्रा.वि./कि.वे.अ/वि.भ.जाने-जून/२०२६(१)/कार्या-१०/५४३-५५० दिनांक ०४/०२/२०२६ अन्वये कामागार आयुक्त, मुंबई यांचेकडून दिनांक ११/२०२६ ते ३०/०६/२०२६ या कालावधीकरीता जाहीर करण्यात आलेले किमान वेतनाचे दर रु.५२६.७३१/- (अकुशल - इतर क्षेत्राकरीता) गृहीत धरून नमुना अंजपत्रकात आवश्यक सुधारणा करण्यात येत आहे.)

रोप संख्या : 1111 प्रति हेक्टर		खड्डांचे अंतर : 3 मी. x 3 मी.			
खड्डाचा आकार : 0.45 x 0.45 x 0.45 मी.		दैनंदिन मजुरी दर रुपये 526.73/-			
रोपवनाचे नाव :		हेक्टर		परिक्षेत्र :	तालुका :
अ.क्र.	कामाचा तपसिल	1.00 हेक्टरासाठी खर्च			
		मनुष्य दिन	1.00 मजुरी	हेक्टर साठी	
		म.दर.	526.73	सामुग्री	एकूण
अ.	पूर्व पावसाळी कामे.				
1	अ) मोजणी व सिमांकन करणे (चार लहान दगडांचो रास उभारण्यासह)	1.00	526.73	136.50	663.23
	ब) 100 x 50 मिटरवर ग्रिड टाकणे व उपचार नकाशा तयार करणे	1.00	526.73	136.50	663.23
	क) 60 सेंमी x 5 सेंमी X 12 सेंमी आकाराचे सिमेंट पिलर ग्रिडच्या कोपऱ्यात 30 सेंमी खोलीत लावणे, सिमेंट पिलरला रंग देणे व त्यावर ग्रिड क्रमांक लिहिणे (3 पिलर, रुपये 112.5/- प्रती पिलर प्रमाणे)	0.00	0.00	337.50	337.50
	ड) जागेवरील अनावश्यक झाडेझुडूपे काढून जमिन तयार करणे. (आवश्यकतेनुसार)	10.00	5267.30	136.50	5403.80
2	चैन लिंक कुपण तयार करणे, 102 र.मी. प्रती हे. (एका रोपवण स्थळाकरीता एक गेटसह) (रु. 2145/- प्रती र.मी. (सार्वजनिक बांधकाम विभाग यांचे राज्य दर सुची (SSR) वर्ष 2022-23 नुसार वनविभागामध्ये प्रचलित अंदाजपत्रकीय तरतुदीनुसार रुपये 2145/- प्रती र.मी. प्रमाणे, इ निविदाद्वारे) (उंची 1.65 मि., 10 गेजची तार, जाळीचा आकार 10 से.मी. x 10 से.मी., 2 पोल मधील अंतर 2.5 मि.)	0.00	0.00	218790.00	218790.00
3	खड्डांची आखणी करणे रु. 3 मी. x 3 मी. अंतरावर 0.45 मी. X 0.45 मी. x 0.45 मी. आकारमानाचे 1111 खड्डे आखणी करणे प्रती 100 खड्डे 0.26 म.दि., सा.पु. रु. 12.27 प्रती 100 खड्डे	2.89	1522.25	136.50	1658.75
4	खड्डे खोदणे रु. 3 मी. x 3 मी. अंतरावर 0.45 मी. x 0.45 मी. X 0.45 मी. आकारमानाचे खड्डे खोदणे एकूण खड्डे 1111 (प्रति 6.60 म.दि. प्रति 100 खड्डे)	73.33	38625.11	0.00	38625.11
5	रोपवनात 5 मि. रुंद निरीक्षण पथ तयार करणे, 1 मनुष्य दिवस प्रती 100 मि. प्रती. हे. प्रमाणे	1.00	526.73	0.00	526.73
6	रोपवनाचा माहिती फलक उभारणे (4 x 3 फुट) 1 नग	0.00	0.00	7500.00	7500.00
	एकूण	89.22	46994.85	227173.50	274168.35
	आकस्मित खर्च 3.0 टक्के	0.00	0.00	8225.05	8225.05
	मजुर कल्याण 4.0 टक्के	0.00	0.00	10966.73	10966.73
	पूर्व पावसाळी कामे -एकूण	89.22	46994.85	246365.28	293360.14

अ.क्र.	तपशिल	1.00			
		मनुष्य दर	मजुरी	हेक्टरसाठी	एकुण
1	2	3	4	5	6
ब	प्रथम वषिय कामे	म.दर रु.	526.73		
1	10 टक्के मरगळीसह एकूण 1222 रोपे खरेदी करीता आवश्यक खर्च (वनमहोत्सव 2025-26 रोपांच्या विक्रीचे दराबाबत शासन निर्णय क्र.साववि-2025/प्र.क्र.30/फ-11 दिनांक 19/06/2025 नुसार 18 महिन्यांचे व त्यावरील सर्व साधारण प्रजातीचे रोपांची किंमत रुपये 87/- प्रती रोप प्रमाणे	0.00	0.00	106314.00	106314.00
2	रोपवाटोकेतमधून रोपवनापर्यंत रोपांचो वाहतूक १२२२ रोपे (भराई उतराई खर्चासह) मजुरी ०.१४ म. दि. प्रति १०० रोपे व सा.पु. रु. २.७३ प्रति रोप	1.71	900.71	3336.06	4236.77
3	खणलेल्या खड्यातून निघालेल्या मातीतून दगड गोटे, कचरा वेचून अलग करून खड्या चांगल्या मातीने भरणे व खडे भरताना त्यात खत मिसळणे. (1.66 म. दिन प्रती 100 खडे)	18.44	9712.90	2916.38	12629.28
4	रोपवनात रोपांची लागवड करणे 1 म. दिन प्रति 100 रोपे	11.11	5851.97	0.00	5851.97
5	रोपवनात 3 वेळा निदणां करणे (रोपासभोवती 1 मी. व्यासातील वतुळाकार) व 2 वेळा भरभागलण करणे / रोपांची माती भुसभुशीत करून भर देणे (1 निदणां 100 रोपांकरीता 1 म.दि. व 1 मातीचा भर देणे 100 रोपांकरीता 0.50 म.दि. प्रमाणे) निदणांचे वेळी खत देणे. खत किंमत रु. 0.82 प्रति रोप प्रमाणे	44.44	23407.88	1366.53	24774.41
6	10 टक्के मरगळीच्या ठिकाणी नवीन रोपे लागवड करणे. 2 म.दि. 100 रोपे प्रमाणे 111 रोपे.	2.22	1169.34	0.00	1169.34
7	आवश्यकतेनुसार 1111 रोपांना माहे नोव्हेंबर, डिसेंबर मध्ये 1 वेळा जानेवारी ते मार्च महिन्यात 2 वेळा प्रती रोप 5 लिटर या प्रमाणे पाणी देणे, पाच लिटरचे 1111 प्लास्टिक कॅन / मातीचे मडके / 37.5/- रु. प्रमाणे, 100 लिटरचे 11 ड्रम / 600/- रुपये व पाणी 75/- पैसे प्रती लिटर प्रमाणे आणि पाणी देणे / 150 रोपे प्रती मनुष्य दिन याप्रमाणे	59.25	31208.75	81592.50	112801.25
8	रोपवन संरक्षण - 9 महिने जुलै ते मार्च. 10 हेक्टर साठी 1 मजूर. (रोपवन संरक्षण, खोदलेले चर व उंचवट्याची आवश्यकतेनुसार देखभाल व दुरुस्ती, नैसर्गिक रोपांचे संवर्धन करणे,	27.38	14421.87	0.00	14421.87
9	ऑक्टोबर महिन्यात जिवंत रोपांची टक्केवारी काढण्यासाठी ग्रीड निहाय व प्रजाती प्रमाणे रोपांची मोजणी करणे व रोपवन पुस्तिकेत नोंद घेणे	0.50	263.37	7.50	270.87
10	अग्निप्रतिबंधक कामे (जाळ रेषा) इ. कामे करणे)	2.00	1053.46	0.00	1053.46
	एकुण	167.05	87990.25	195532.97	283523.21
	आकस्मित खर्च 3.0 टक्के	0.00	0.00	8505.70	8505.70
	मजूर कल्याण 4.0 टक्के	0.00	0.00	11340.93	11340.93
	एकंदर एकुण	167.05	87990.25	215379.59	303369.84

अ.क्र.	तपशिल	मनुष्य दिन	हेक्टर साठी		
			1.00 मजुरी	सामुग्री	एकूण
क	द्वितीय वर्ष कामे		526.73		
1	10 टक्के मरगळीकरीता एकूण 111 रोपे खरेदी करीता आवश्यक खर्च (वनमहोत्सव 2025-26 रोपांच्या विक्रीचे दराबाबत शासन निर्णय क्र.सावि-2025/प्र.क्र.30/फ-11 दिनांक 19/06/2025 नुसार 18 महिन्यांचे व त्यावरील सर्व साधारण प्रजातीचे रोपांची किंमत रुपये 87/- प्रती रोप प्रमाणे)	0.00	0.00	9657.00	9657.00
2	मरगळी साठी रोपवाटिकेमधून 111 रोपे वाहतूक करणे. (भराई उतराई खर्चासह) मजुरी 0.14 म.दि व सा. पु.रू. 2.73/- प्रति रोप 100 रोपांसाठी	0.15	79.01	303.03	382.04
3	मेलेल्या रोपांचे ठिकाणी 10 टक्के रोपांची पुनर्लागवड करणे. 111 रोपे, 100 रोपांना 2.00 मनुष्य दिन	2.22	1169.34	0.00	1169.34
4	रोपवनात 2 वेळा निंदणी करणे (रोपासभोवती 1 मी. व्यासातील वर्तुळाकार) व 1 वेळा भरभागलण करणे/रोपांची माती भुसभुशीत करून भर देणे (1 निंदणी 100 रोपांकरीता 1 म.दि. व 1 मातीचा भर देण 100 रोपांकरीता 0.50 म.दि. प्रमाणे) निंदणीचे वेळी खत देणे. खत किंमत रू. 1.23/- प्रति रोप प्रमाणे	27.77	14627.29	1366.53	15993.82
5	आवश्यकतेनुसार 1111 रोपांना माहे नोव्हेंबर, डिसेंबर जानेवारी व जून मध्ये 1 वेळा आणि फेब्रुवारी ते मे महिन्यात 2 वेळा प्रती रोप 5 लिटर या प्रमाणे पाणी देणे, पाच लिटरचे 111 प्लास्टिक कॅन /मातीचे मडके / 37.5/- रु. प्रमाणे (10 टक्के तूटफुट बदलणे), व पाणी 75 पैसे प्रति लिटर प्रमाणे आणि पाणी देणे / 150 रोपे प्रती मनुष्य दिन याप्रमाणे	88.88	46815.76	54157.50	100973.26
6	रोपवन संरक्षण - 12 महिने 10 हेक्टर साठी 1 मजूर. (रोपवन संरक्षण, खोदलेले चर व उंचवट्याची आवश्यकतेनुसार देखभाल व दुरुस्ती, नैसर्गिक रोपांचे संवर्धन करणे,	36.50	19225.65	0.00	19225.65
7	मे व ऑक्टोबर महिन्यात जिवंत रोपांची टक्केवारी काढण्यासाठी ग्रीड निहाय व प्रजातीनिहाय प्रमाणे रोपांची मोजणी करणे व रोपवन पुस्तिकेत नोंद घेणे	1.00	526.73	0.00	526.73
8	अग्निप्रतिबंधक कामे (जाळ रेषा) इ. कामे करणे)	2.00	1053.46	0.00	1053.46
	एकूण	158.52	83497.24	55827.06	139324.30
	आकस्मित खर्च 3.0 टक्के		0.00	4179.73	4179.73
	मजूर कल्याण 4.0 टक्के		0.00	5572.97	5572.97
	एकंदर एकूण	158.52	83497.24	65579.76	149077.00
अ.क्र.	तपशिल	मनुष्य दिन	1.00 मजुरी	सामुग्री	एकूण
ड.	तृतीय वर्ष कामे		526.73		
1	रोपवनात 1 वेळा निंदणी करणे व रोपांची माती भुसभुशीत करून भर देणे, (रोपासभोवती 1 मी. व्यासातील वर्तुळाकार) (1 निंदणी 100 रोपांकरीता 1 म. दि. प्रमाणे) रोपे निंदणीचे वेळी खत देणे. प्रति रोप रू. 1.23/- प्रमाणे	16.67	8780.59	1366.53	10147.12
2	आवश्यकतेनुसार 556 रोपांना माहे नोव्हेंबर, डिसेंबर, जानेवारी व जून मध्ये 1 वेळा आणि फेब्रुवारी ते मे महिन्यात 2 वेळा प्रती रोप 5 लिटर या प्रमाणे पाणी देणे, पाणी 75 पैसे प्रति लिटर प्रमाणे आणि पाणी देणे / 150 रोपे प्रती मनुष्य दिन या प्रमाणे	44.48	23428.95	27105.00	50533.95
3	रोपवन संरक्षण - 12 महिने 10 हेक्टर साठी 1 मजूर. (रोपवन संरक्षण, खोदलेले चर व उंचवट्याची आवश्यकतेनुसार देखभाल व दुरुस्ती, नैसर्गिक रोपांचे संवर्धन करणे,	36.50	19225.65	0.00	19225.65
4	मे व ऑक्टोबर महिन्यात जिवंत रोपांची टक्केवारी काढण्यासाठी ग्रीड व प्रजाती निहाय रोपांची मोजणी करणे, उंची व वेढी, रोपवन पुस्तिकेत नोंद घेणे	2.00	1053.46	37.50	1090.96
5	अग्निप्रतिबंधक कामे (जाळ रेषा) इ. कामे करणे)	2.00	1053.46	28509.03	80997.67
	एकूण	101.65	53542.10	57018.06	161995.35
	मजूर कल्याण खर्च 3.00%	0.00	0.00	4859.86	4859.86
	आकस्मित खर्च 4 %	0.00	0.00	6479.81	6479.81
	एकंदर एकूण	101.65	53542.10	96904.26	173335.02
अ.क्र.	तपशिल	मनुष्य दिन	1.00 मजुरी	सामुग्री	एकूण
इ.	चतुर्थ वर्ष कामे		526.73		
1	रोपवन संरक्षण - 12 महिने 10 हेक्टर साठी 1 मजूर.	36.50	19225.65	0.00	19225.65
2	मे व ऑक्टोबर महिन्यात जिवंत रोपांची टक्केवारी काढण्यासाठी ग्रीड व प्रजाती निहाय रोपांची मोजणी करणे, उंची व वेढी, रोपवन पुस्तिकेत नोंद घेणे	2.00	1053.46	37.50	1090.96
3	अग्निप्रतिबंधक कामे (जाळ रेषा) इ. कामे करणे)	2.00	1053.46	0.00	1053.46
	एकूण	40.50	21332.57	37.50	21370.07
	मजूर कल्याण खर्च 3.00%	0.00	0.00	641.10	641.10
	आकस्मित खर्च 4 %	0.00	0.00	854.80	854.80
	एकंदर एकूण	40.50	21332.57	1533.40	22865.97
अ.क्र.	तपशिल	मनुष्य दिन	1.00 मजुरी	सामुग्री	एकूण
फ.	पंचम वर्ष कामे		526.73		
1	रोपवन संरक्षण - 12 महिने 10 हेक्टर साठी 1 मजूर.	36.50	19225.65	0.00	19225.65
2	मे व ऑक्टोबर महिन्यात जिवंत रोपांची टक्केवारी काढण्यासाठी ग्रीड व प्रजाती निहाय रोपांची मोजणी करणे, उंची व वेढी, रोपवन पुस्तिकेत नोंद घेणे	2.00	1053.46	37.50	1090.96
3	अग्निप्रतिबंधक कामे (जाळ रेषा) इ. कामे करणे)	2.00	1053.46	0.00	1053.46
	एकूण	40.50	21332.57	37.50	21370.07
	मजूर कल्याण खर्च 3.00%	0.00	0.00	641.10	641.10
	आकस्मित खर्च 4 %	0.00	0.00	854.80	854.80
	एकंदर एकूण	40.50	21332.57	1533.40	22865.97

गोषवारा					
अ.क्र.	कामांचे वर्ष	1.00 हेक्टरासाठी खर्च			
		मनुष्य दिन	मजूरी	सामुग्री	एकूण
1	लागवड पुर्व कामे	89.22	46994.85	246365.28	293360.14
2	प्रथम वर्षिय कामे	167.05	87990.25	215379.59	303369.84
3	द्वितीय वर्ष कामे	158.52	83497.24	65579.76	149077.00
4	तृतीय वर्ष कामे	101.65	53542.10	96904.26	173335.02
5	चतुर्थ वर्ष कामे	40.50	21332.57	1533.40	22865.97
6	पंचम वर्ष कामे	40.50	21332.57	1533.40	22865.97
	एकूण	597.44	314689.57	627295.71	964873.93
	1111 रोपे प्रति हेक्टर नुसार प्रति रोप खर्च रुपये - 868.47/- (रुपये 868/-)				868.47

* सदर योजनेअंतर्गत रोपवनाचे संरक्षण १० वर्षांपर्यंत करावयाचे आहे. रोपवनाच्या ६ ते १० वर्षांच्या कालावधीत संरक्षणासाठी लागणाऱ्या खर्चाची तरतूद स्थानिक परिस्थितीनुसार संबंधित सक्षम प्राधिकाऱ्यांनी त्यांच्या स्तरावरून करावी.

परिशिष्ट-२

ब) कुंपण व सिंचित नमुना क्रमांक - २

(रोपवन नमुनामधील जल व मृद संधारणची कामे तसेच नैसर्गिक पुनरुत्पत्ती वगळून इतर विभागामार्फत करावयाचे बांबू रोपवनाकरीता नमुना अंदाजपत्रक)

(अ.प्र.मु.व.सं (अ.नि. व वि.) म. रा. नागपूर यांचेकडील पत्र क्र. असं/कक्ष-४/रोहयो/प्र.क्र.१३/२६/ दिनांक १३/०५/२०२५ नुसार साहित्याचे दरात १.५ पटीने वाढ करून तसेच अधिसूचना क्रमांक क्र.प्रा.वि./कि.वे.अ/वि.भ.जाने-जून/२०२६(१)/कार्या-१०/५४३-५५० दिनांक ०४/०२/२०२६ अन्वये कामागार आयुक्त, मुंबई यांचेकडून दिनांक ११/२०२६ ते ३०/०६/२०२६ या कालावधीकरीता जाहीर करण्यात आलेले किमान वेतनाचे दर रु. ५२६.७३१/- (अकुशल - इतर क्षेत्राकरीता) गृहीत धरून नमुना अंजपत्रकात आवश्यक सुधारणा करण्यात येत आहे.)

बांबू रोपवन रोपे संख्या : 625 प्रति हेक्टर		खड्डांचे अंतर: 4 मी. X 4 मी.			
खड्डांचा आकार : 0.45 x 0.45 x 0.45 मी.		दैनंदिन मजुरी दर रुपये 526.73/-			
रोपवनाचे नाव :	हेक्टर	परिक्षेत्र :	तालुका :		
अ.क्र.	कामाचा तपसिल	1.00 हेक्टरसाठी खर्च			
		मनुष्य दिन	1.00 हेक्टर साठी		
		म.दर.	मजुरी	सामुग्री	एकूण
			526.73		
अ.	पूर्व पावसाळी कामे.				
1	अ) मोजणी व सिमांकन करणे (चार लहान दगाडांची रास उभारण्यासह)	1.00	526.73	136.50	663.23
	ब) 100 x 50 मिटरवर ग्रिड टाकणे व उपचार नकाशा तयार करणे	1.00	526.73	136.50	663.23
	क) 60 सेंमी x 5 सेंमी X 12 सेंमी आकाराचे सिमेंट पिलर ग्रिडच्या कोपऱ्यात 30 सेंमी खोलीत लावणे, सिमेंट पिलरला रंग देणे व त्यावर ग्रिड क्रमांक लिहिणे (3 पिलर, रुपये 112.5/- प्रती पिलर प्रमाणे)	0.00	0.00	337.50	337.50
	ड) जागोरोल अनावश्यक झाडेझुडपे काढून जमिन तयार करणे. (आवश्यकतेनुसार)	10.00	5267.30	136.50	5403.80
2	चैन लिंक कुंपण तयार करणे, 102 र.मी. प्रती हे. (एका रोपवन स्थळाकरीता एक गेटसह) (रु. 2145/- प्रती र.मी. (सार्वजनिक बांधकाम विभाग यांचे राज्य दर सुची (SSR) वर्ष 2022-23 नुसार वनविभागामध्ये प्रचलित अंदाजपत्रकीय तरतुदीनुसार रुपये 2145/- प्रती र.मी. प्रमाणे, इ निविदाद्वारे) (उंची 1.65 मि., 10 रोजची तार, जाळीचा आकार 10 से.मी. x 10 से.मी., 2 पोल मधील अंतर 2.5 मि.)	0.00	0.00	218790.00	218790.00
3	खड्डांची आखणी करणे प्रती हेक्टर 625 खड्डे, आकारमान 0.45 मी. X 0.45 मी. x 0.45 मी. व 4 मी X ४ मी अंतरावर - सा. पु. रु. 12.27/- प्रती 100 खड्डे व 0.26 म.दि. प्रती 100 खड्डे याप्रमाणे	1.63	858.57	76.80	935.37
4	खड्डे खोदणे रु 4 मी. X 4 मी. अंतरावर 0.45 मी. X 0.45 मी. X 0.45 मी. आकारमानाचे खड्डे खोदणे एकूण खड्डे 625 (प्रति 6.60 म.दि. प्रति 100 खड्डे)	41.25	21727.61	0.00	21727.61
5	रोपवनात 5 मि. रुंद निरीक्षण पथ तयार करणे, 1 मनुष्य दिवस प्रती 100 मि. प्रती. हे. प्रमाणे	1.00	526.73	0.00	526.73
6	रोपवनाचा माहिती फलक उभारणे (4 x 3 फुट) 1 नग	0.00	0.00	7500.00	7500.00
	एकूण	55.88	29433.67	227113.80	256547.47
	आकस्मित खर्च 3.0 टक्के	0.00	0.00	7696.42	7696.42
	मजूर कल्याण 4.0 टक्के	0.00	0.00	10261.90	10261.90
	पूर्व पावसाळी कामे -एकूण	55.88	29433.67	245072.12	274505.80
अ.क्र.	तपसिल	1.00	हेक्टरसाठी		
		मनुष्य दर	मजुरी	सामुग्री	एकूण
1	2	3	4	5	6
ब	प्रथम वर्षिय कामे	म.दर रु.	526.73		
1	10 टक्के मरगळीसह एकूण 688 रोपे खरेदी करीता आवश्यक खर्च (वनमहोत्सव 2025-26 रोपांच्या विक्रीचे दराबाबत शासन निर्णय क्र.साववि-2025/प्र.क्र.30/फ-11 दिनांक 19/06/2025 नुसार 15 महिन्यांचे बांबू प्रजातीचे रोपांची किंमत रुपये 26/- प्रती रोप प्रमाणे)	0.00	0.00	17888.00	17888.00
2	रोपवाटीकेतमधून रोपवनापर्यंत रोपांची वाहतूक 688 रोपे (भराई उतराई खर्चासह) मजुरी 0.14 म. दि. प्रति 100 रोपे व सा.पु. रु. 2.73 प्रति रोप	0.96	505.66	1878.23	2383.89
3	खणलेल्या खड्ड्यातून निघालेल्या मातीतून दगाड गेटे, कचरा वेचून अलग करून खड्ड्या चांगल्या मातीने भरणे व खड्डे भरताना त्यात खत मिसळणे. (1.66 म. दिन प्रती 100 खड्डे)	10.38	5467.46	1640.63	7108.08
4	रोपवनात रोपांची लागवड करणे 1.5 म. दिन प्रति 100 रोपे	9.38	4940.73	0.00	4940.73
5	10 टक्के मरगळीच्या ठिकाणी नवीन रोपे लागवड करणे. 2 म.दि. 100 रोपे प्रमाणे 63 रोपे.	1.26	663.68	0.00	663.68
6	रोपवनात 3 वेळा निंदणी करणे (रोपासभोवती 1 मी. व्यासातील वर्तुळाकार) व 2 वेळा भरभागलण करणे / रोपांची माती भुसभुशीत करून भर देणे (1 निंदणी 100 रोपांकरीता 1 म.दि. व 1 मातीचा भर देणे 100 रोपांकरीता 0.50 म.दि. प्रमाणे) निंदणीचे वेळी खत देणे. खत किंमत रु. 0.82 प्रति रोप प्रमाणे	25.00	13168.25	768.75	13937.00
7	आवश्यकतेनुसार 625 रोपांना माहे नोव्हेंबर, डिसेंबर मध्ये 1 वेळा जानेवारी ते मार्च महिन्यात 2 वेळा प्रती रोप 5 लिटर या प्रमाणे पाणी देणे, पाच लिटरचे 625 प्लास्टिक कॅन / मातीचे मडके / 37.5/- रु. प्रमाणे, 100 लिटरचे 11 ड्रम / 600/- रुपये व पाणी 75/- पैसे प्रती लिटर प्रमाणे आणि पाणी देणे / 150 रोपे प्रती मनुष्य दिन याप्रमाणे	33.33	17555.91	46387.50	63943.41
8	रोपवन संरक्षण - 9 महिने जुलै ते मार्च. 10 हेक्टर साठी 1 मजूर	27.38	14421.87	0.00	14421.87
9	ऑक्टोबर महिन्यात जिवंत रोपांची टक्केवारी काढण्यासाठी ग्रीड निहाय व प्रजाती प्रमाणे रोपांची मोजणी करणे व रोपवन पुस्तिकेत नोंद घेणे	0.50	263.37	7.50	270.87
10	अग्निप्रतिबंधक कामे (जाळ रेषा) इ. कामे करणे)	2.00	1053.46	0.00	1053.46
	एकूण	110.19	58040.38	68570.60	126610.98
	आकस्मित खर्च 3.0 टक्के	0.00	0.00	3798.33	3798.33
	मजूर कल्याण 4.0 टक्के	0.00	0.00	5064.44	5064.44
	एकंदर एकूण	110.19	58040.38	77433.37	135473.75

अ.क्र.	तपशिल	मनुष्य दिन	हेक्टर साठी		
			मजूरी	सामुग्री	एकूण
क	द्वितीय वर्ष कामे		526.73		
1	10 टक्के मरगळीकरीता एकूण 63 रोपे खरेदी करीता आवश्यक खर्च (वनमहोत्सव 2025-26 रोपांच्या विक्रीचे दराबाबत शासन निर्णय क्र.साववि-2025/प्र.क्र.30/फ-11 दिनांक 19/06/2025 नुसार 18 महिन्यांचे व त्यावरील सर्व साधारण प्रजातीचे रोपांची किंमत रुपये 26/- प्रती रोप प्रमाणे)	0.00	0.00	1638.00	1638.00
2	मरगळी साठी रोपवाटिकेमधून 63 रोपे वाहतूक करणे. (भराई उतराई खर्चासह) मजूरी 0.14 म.दि व सा. पु.रु. 2.73/- प्रति रोप 100 रोपांसाठी	0.09	47.41	171.99	219.40
3	मेलेल्या रोपांचे ठिकाणी 10 टक्के रोपांची पुनर्लागवड करणे. 63 रोपे, 100 रोपांना 2.00 मनुष्य दिन	1.26	663.68	0.00	663.68
4	रोपवनात 2 वेळा निंदणी करणे (रोपासभोवती 1 मी. व्यासातील वर्तुळाकार) व 1 वेळा भरभंगलण करणे/रोपांची माती भुसभुशीत करून भर देणे (1 निंदणी 100 रोपांकरिता 1 म.दि. व 1 मातीचा भर देण 100 रोपांकरिता 0.50 म.दि. प्रमाणे) निंदणीचे वेळी खत देणे. खत किंमत रु. 1.23/- प्रति रोप प्रमाणे	15.62	8227.52	768.75	8996.27
5	आवश्यकतेनुसार 625 रोपांना माहे नोव्हेंबर, डिसेंबर जानेवारी व जून मध्ये 1 वेळा आणि फेब्रुवारी ते मे महिन्यात 2 वेळा प्रती रोप 5 लिटर या प्रमाणे पाणी देणे, पाच लिटरचे 63 प्लास्टिक कॅन/मातीचे मडके / 37.5/- रु. प्रमाणे (10 टक्के तूटफुट बदलणे), व पाणी 75 पैसे प्रती लिटर प्रमाणे आणि पाणी देणे / 150 रोपे प्रती मनुष्य दिन याप्रमाणे	50.00	26336.50	30487.50	56824.00
6	रोपवन संरक्षण - 12 महिने 10 हेक्टर साठी 1 मजूर.	36.50	19225.65	0.00	19225.65
7	मे व ऑक्टोबर महिन्यात जिवंत रोपांची टक्केवारी काढण्यासाठी ग्रीड निहाय व प्रजातीनिहाय प्रमाणे रोपांची मोजणी करणे व रोपवन पुस्तिकेत नोंद घेणे	1.00	526.73	0.00	526.73
8	अग्निप्रतिबंधक कामे (जाळ रेषा) इ. कामे करणे)	2.00	1053.46	0.00	1053.46
	एकूण	106.47	56080.94	31428.24	87509.18
	आकस्मित खर्च 3.0 टक्के		0.00	2625.28	2625.28
	मजूर कल्याण 4.0 टक्के		0.00	3500.37	3500.37
	एकंदर एकूण	106.47	56080.94	37553.88	93634.83
अ.क्र.	तपशिल	मनुष्य दिन	1.00	हेक्टर साठी	
ड.	तृतीय वर्ष कामे		526.73		
1	रोपवनात 1 वेळा निंदणी करणे व रोपांची माती भुसभुशीत करून भर देणे, (रोपासभोवती 1 मी. व्यासातील वर्तुळाकार) (1 निंदणी 100 रोपांकरिता 1 म. दि. प्रमाणे) रोपे निंदणीचे वेळी खत देणे. प्रति रोप रु. 1.23/- प्रमाणे	9.38	4940.73	768.75	5709.48
2	आवश्यकतेनुसार 313 रोपांना माहे नोव्हेंबर, डिसेंबर, जानेवारी व जून मध्ये 1 वेळा आणि फेब्रुवारी ते मे महिन्यात 2 वेळा प्रती रोप 5 लिटर या प्रमाणे पाणी देणे, पाणी 75 पैसे प्रती लिटर प्रमाणे आणि पाणी देणे / 150 रोपे प्रती मनुष्य दिन या प्रमाणे	25.04	13189.32	15258.00	28447.32
3	रोपवन संरक्षण - 12 महिने 10 हेक्टर साठी 1 मजूर.	36.50	19225.65	0.00	19225.65
4	मे व ऑक्टोबर महिन्यात जिवंत रोपांची टक्केवारी काढण्यासाठी ग्रीड व प्रजाती निहाय रोपांची मोजणी करणे, उंची व वेढी, रोपवन पुस्तिकेत नोंद घेणे	2.00	1053.46	37.50	1090.96
5	अग्निप्रतिबंधक कामे (जाळ रेषा) इ. कामे करणे)	2.00	1053.46	16064.25	54473.40
	एकूण	74.92	39462.61	32128.50	108946.80
	मजूर कल्याण खर्च 3.00%	0.00	0.00	3268.40	3268.40
	आकस्मीत खर्च 4 %	0.00	0.00	4357.87	4357.87
	एकंदर एकूण	74.92	39462.61	55856.53	116573.08
अ.क्र.	तपशिल	मनुष्य दिन	1.00	हेक्टर साठी	
इ.	चतुर्थ वर्ष कामे		526.73		
1	रोपवन संरक्षण - 12 महिने 10 हेक्टर साठी 1 मजूर.	36.50	19225.65	0.00	19225.65
2	मे व ऑक्टोबर महिन्यात जिवंत रोपांची टक्केवारी काढण्यासाठी ग्रीड व प्रजाती निहाय रोपांची मोजणी करणे, उंची व वेढी, रोपवन पुस्तिकेत नोंद घेणे	2.00	1053.46	37.50	1090.96
3	अग्निप्रतिबंधक कामे (जाळ रेषा) इ. कामे करणे)	2.00	1053.46	0.00	1053.46
	एकूण	40.50	21332.57	37.50	21370.07
	मजूर कल्याण खर्च 3.00%	0.00	0.00	641.10	641.10
	आकस्मीत खर्च 4 %	0.00	0.00	854.80	854.80
	एकंदर एकूण	40.50	21332.57	1533.40	22865.97
अ.क्र.	तपशिल	मनुष्य दिन	1.00	हेक्टर साठी	
फ.	पंचम वर्ष कामे		526.73		
1	रोपवन संरक्षण - 12 महिने 10 हेक्टर साठी 1 मजूर.	36.50	19225.65	0.00	19225.65
2	मे व ऑक्टोबर महिन्यात जिवंत रोपांची टक्केवारी काढण्यासाठी ग्रीड व प्रजाती निहाय रोपांची मोजणी करणे, उंची व वेढी, रोपवन पुस्तिकेत नोंद घेणे	2.00	1053.46	37.50	1090.96
3	अग्निप्रतिबंधक कामे (जाळ रेषा) इ. कामे करणे)	2.00	1053.46	0.00	1053.46
	एकूण	40.50	21332.57	37.50	21370.07
	मजूर कल्याण खर्च 3.00%	0.00	0.00	641.10	641.10
	आकस्मीत खर्च 4 %	0.00	0.00	854.80	854.80
	एकंदर एकूण	40.50	21332.57	1533.40	22865.97

कुंपण व सिंचित नमुना क्रमांक - 2					
रोपवन नमुनामधील जल व मृद संधारणची कामे तसेच नैसर्गिक पुर्नउत्पत्ती वगळून इतर विभागामार्फत करावयाचे बांबु रोपवनाकरीता नमुना अंदाजपत्रकानुसार आवश्यक खर्चाचा गोषवारा					
अ.क्र.	कामांचे वर्ष	1.00 हेक्टरासाठी खर्च			
		मनुष्य दिन	मजूरी	सामग्री	एकूण
1	लागवड पुर्व कामे	55.88	29433.67	245072.12	274505.80
2	प्रथम वर्षिय कामे	110.19	58040.38	77433.37	135473.75
3	द्वितीय वर्ष कामे	106.47	56080.94	37553.88	93634.83
4	तृतीय वर्ष कामे	74.92	39462.61	55856.53	116573.08
5	चतुर्थ वर्ष कामे	40.50	21332.57	1533.40	22865.97
6	पंचम वर्ष कामे	40.50	21332.57	1533.40	22865.97
	एकूण	428.46	225682.74	418982.71	665919.39
625 बांबु रोपे प्रति हेक्टर नुसार प्रति रोप खर्च रुपये - 1065.47/- (रुपये 1065/-)					

* सदर योजनेअंतर्गत रोपवनाचे संरक्षण १० वर्षांपर्यंत करावयाचे आहे. रोपवनाच्या ६ ते १० वर्षांच्या कालावधीत संरक्षणासाठी लागणाऱ्या खर्चाची तरतूद स्थानिक परिस्थितीनुसार संबंधित सक्षम प्राधिकाऱ्यांनी त्यांच्या स्तरावरून करावी.
